

Dr.sc. Irma Kovčo Vukadin*
Miroslav Mihoci, univ.spec.crim.**

NASILJE U PENALNIM USTANOVAMA¹

Nasilje je integralni dio zatvorskog života koji u međunarodnoj stručnoj i znanstvenoj javnosti predstavlja značajnu temu u u smislu utvrđivanja incidencije, različitih pojava oblika, korelata nasilnog ponašanja i mogućih preventivnih strategija. U smislu objašnjenja nasilnog ponašanja u zatvoru su i dalje dominantno zastupljeni importacijski i deportacijski model, premda se u novijim istraživanjima naglašava važnost integralnog pristupa.

Autori su analizirali 99 napada na službeni osobu realiziranih u hrvatskom penalnom sustavu u periodu od 1999. do 2008. godine i nalaze da najčešće muški zatvorenici napadaju muške službenike osiguranja, najčešće se radi o napadu jednog zatvorenika koji je najčešće lišen slobode radi teške krađe, napad se najčešće desio u zatvoru prilikom upozorenja ili odbijanja zapovijedi te kršenja kućnog reda i to kroz fizički nasrtaj ili prijeteće ponašanje. Od sredstava prisile su najčešće primjenjeni zahvati za privođenje i tehnike obrane koji su primjenjeni u skladu sa zakonskim propisima. Autori zaključuju kako nasilje u hrvatskim zatvorima zaslužuje veću pažnju u stručnom i znanstvenom smislu.

UVOD

Nasilje je postalo “normalan” element svakodnevice u brojnim suvremenim društvima, ne iz razloga nasilne viktimizacije građana, već iz razloga medijski posredovane slike o nasilnim kaznenim djelima. Nasilje je jedna od vrlo značajnih vrijednosti vijesti pa ne čudi svojevrsno natjecanje različitih

---

* Dr. sc. Irma Kovčo Vukadin, izvanredna profesorica Odsjeka za kriminologiju Edukacijsko rehabilitacijskog fakulteta

** Miroslav Mihoci, univ. spec. crim., ravnatelj Uprave za probaciju i podršku žrtvama i svjedocima u Ministarstvu pravosuđa RH

¹ Ovaj rad predstavlja realizaciju jednog od istraživačkih zadataka projekta “Europske značajke i dvojbe hrvatskog sustava izvršenja kazne zatvora”, voditelja prof.dr.sc. Gorana Tomaševića koje financira Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa (šifra projekta: 018-000000-1436).

medijskih kuća u vrlo grafičkim prikazima nasilnih delikata (što nasilnija, što bizarnija...). Količina medijskih sadržaja koji se bave nasiljem često ne odgovara stvarnom opsegu nasilnih delikata prema službenim podacima kriminaliteta. Mediji se uglavnom u određenom vremenskom periodu fokusiraju na jednu vrstu nasilja pa tako možemo primijetiti pomicanje interesa sa nasilja prema mladima na supružničko nasilje, vršnjačko nasilje (bullying), obiteljsko nasilje itd. Mediji imaju važnu ulogu u osvještavanju o određenim oblicima nasilja, no vrlo često je njihovo izvještavanje jednostrano te se tako stvaraju očekivanja javnosti koja su odraz necjelovitog uvida u problem.

S druge strane, stručnjaci različitih profila nastoje naći odgovore na vrlo specifična pitanja fenomenologije i etiologije nasilnih delikata ne bi li doprinijeli jednom integralnom odgovoru o bitnim korelatima nasilnog ponašanja, a u svrhu izrade znanstveno utemeljenih politika i programa smanjenja nasilnog ponašanja u suvremenom društvu.

Nasilje u penalnim ustanovama predstavlja jednu vrstu nasilnog ponašanja koja u medijima ne izaziva značajniji interes, uglavnom se izvještava o nasilnim incidentima u kontekstu upozoravanja na (ne)funkcioniranje sustava ili opasnost osuđene populacije. Zatvorska populacija u svakom društvu predstavlja vrlo selekcioniranu skupinu osoba za koje se procjenjuje da je njihovo izdvajanje od društva jedino rješenje za njihovo ponašanje. Dakle, moglo bi se reći da se radi o "opasnoj" skupini osoba, posebice ako govorimo o deliktima nasilja. Zatvaranjem se želi, osim simbolične retribucije i generalne prevencije, djelovati na počinitelja u smislu prihvaćanja prosocijalnih obrazaca ponašanja. Obzirom da je "život u zatvoru" svojevrsna refleksija života u društvu, opravdano bi se moglo pretpostaviti da nasilje postoji i u takvim "totalnim" institucijama i to u još većem obimu, obzirom na obilježja populacije. Rezultati inozemnih istraživanja podupiru tezu da je nasilje integralni dio zatvorskog života. Obzirom na relativnu znanstvenu i stručnu marginaliziranost ove teme u Hrvatskoj, svrha ovog rada je davanje pregleda fenomenoloških i etioloških spoznaja s ovog područja, s posebnim osvrtom na opseg i strukturu nasilja u uvjetima hrvatskog penalnog prostora.

INCIDENCIJA I FENOMENOLOGIJA NASILJA U PENALNIM USTANOVAMA

Utvrđivanje incidencije nasilnog ponašanja u zatvorima predstavlja značajan problem obzirom da je tamna brojka još veća nego u generalnoj populaciji iz razloga straha od osвете ("snitches get stitches"). Službeni podaci o broju nasilnih incidenata tako predstavljaju samo one najozbiljnije incidente čije posljedice nisu mogle proći nezamijećeno (radi nužne medicinske skrbi) i koje su rezultirale u formalnim odgovorima uprave zatvora (stegovna

odgovornost, pokretanje kaznenog postupka). Stoga se službeni podaci o nasilnom ponašanju koriste samo kao indikator, dok se stvarni opseg nastoji procijeniti anketiranjem samih zatvorenika (više o metodama istraživanja zatvorskih tema u: Bosworth i sur., 2005). No, i ovakvo utvrđivanje incidencije nosi određene kritike. Smatra se kako s jedne strane, zatvorenici ne vjeruju u anonimnost anketa pa opet ne daju iskrene odgovore, a s druge strane, zatvorenici mogu doživjeti anketiranje kao način ocrnjivanja ustanove i postupanja osoblja. Osim anketiranja zatvorenika, u zatvorskim istraživanjima se koristi i anketiranje osoblja. U smislu valjanosti i pouzdanosti podataka, Camp i sur. (2002) navode kako su u mjerenju zatvorskih uvjeta pouzdaniji podaci koji se dobivaju od zatvorenika nego od osoblja. Međutim, Daggett i Camp (2009) su proveli istraživanje na uzorku 10 zatvora minimalne sigurnosti s ciljem provjere podudarnosti službenih podataka i percepcije zatvorenika o stopi neprimjerenog ponašanja i došli do rezultata da percepcija sigurnosti zatvorenika korelira sa službenim podacima. Obzirom na različite rezultate iz različitih istraživanja, Wolff i sur. (2008) upozoravaju na značaj varijabli koje se formuliraju za dobivanje epidemioloških i bihevioralnih podataka o neprimjerenom ponašanju u zatvorima.

Britanski podaci (Howard League for Penal Reform, 2010) pokazuju porast napada u zatvorima za 61% u periodu od 2000. do 2009. godine. U odnosu na pojedine vrste nasilja u zatvoru, bilježe se slijedeći podaci za navedeno razdoblje:

- napadi s oružjem – porast za 44%
- napadi koji zahtijevaju bolnički tretman – porast za 61%
- frakture i slomljene kosti/zubi – porast za 27%
- žrtve ne-bijelci – porast za 138%
- stranci su 197% češće žrtve napada
- 41% porasta nasilje zatvorenika prema osoblju u muškim zatvorima
- 59% porasta ozbiljnog nasilja zatvorenika prema osoblju u muškim i ženskim zatvorima.

Cook i sur. (2008) navode kako su se frekvencija i razine nasilnog ponašanja u škotskim zatvorima značajno povećale od početka 20. stoljeća do 90-ih godina. No, broj ozbiljnih napada, kao i postotak napada među zatvorenicima i zatvorenika prema osoblju, se značajno smanjio.

U Americi je u federalnim i državnim zatvorima (Bureau of justice statistics, prema: Wolff, Shi, 2009a) u 2000. godini bio 51 slučaj smrtnih ishoda koji su bili rezultat nasilja među zatvorenicima te stopa od 28 fizičkih napada na 1.000 zatvorenika.

Prema jednom američkom istraživanju (Sung, 2010), više od 32% zatvorenika u državnim zatvorima je bilo povrijeđeno od trenutka prijema u zatvor. Povijest nasilnih delikata, nasilne viktimizacije i psihijatrijskog tretmana značajno povećavaju rizik za povrede.

Wolff i sur. (2007) su proveli istraživanje na uzorku 22.898 zatvorenika s ciljem utvrđivanja stope fizičke viktimizacije i zaključuju kako njihovo istraživanje potvrđuje stereotip da su zatvori nasilna mjesta. Stopa fizičkog napada je za muške zatvorenike 18 puta veća nego ista stopa za generalnu populaciju, a stopa za fizičku viktimizaciju žena je 27 puta veća nego u generalnoj populaciji. Za posljednjih šest mjeseci 20% zatvorenika izvještava o nekom obliku fizičke viktimizacije (udarac rukom, šamar, udarac nogom, gušenje, premlaćivanje, ugriz, udarac ili prijetnja oružjem). Generalno gledano, nisu utvrđene razlike po spolu zatvorenika, no u situacijama nasilje između muških zatvorenika je češće bilo prisutno oružje nego kod žena. Muškarci su također češće od žena prijavljivali viktimizaciju od strane osoblja i viktimizaciju koja je uključivala oružje.

Kada govorimo o fenomenologiji nasilja u zatvorima, tada možemo razlikovati određene pojavne oblike. Tako nasilje u zatvorima možemo promatrati kroz kriterij vrste odnosa pa govorimo o horizontalnom (nasilje među zatvorenicima) i vertikalnom nasilju (nasilje osoblja prema zatvorenicima i nasilje zatvorenika prema osoblju). Nasilje u zatvorima možemo promatrati i kroz kriterij vrste nasilja pa govorimo o fizičkom interpersonalnom nasilju, fizičkom nasilju prema sebi (samoozljeđivanje, suicidi) i seksualnom nasilju. Najistraživanije je nasilje među zatvorenicima, međutim, sve više studija nastoji izmjeriti incidenciju i obrasce svih oblika nasilja koji postoje u određenoj ustanovi.

Nasilje osoblja prema zatvorenicima

Komunikacija između osoblja i zatvorenika je odlučna za stvaranje pozitivne ili negativne zatvorske klime. Zeeman i sur. (1977) navode kako zatvoreničko otuđenje, mjereno kroz odsustvo komunikacije osoblje – zatvorenik, utječe na ponašanje zatvorenika.

Davies i Burgess (1988) su ispitali stopu nasilja u jednom zatvoru pod vodstvom četiri različita upravitelja. Smanjena stopa nasilja povezivala se s upraviteljem koji je uveo sastanke osoblja i zatvorenika koji su smanjivali stupanj tenzija pružajući mogućnost adekvatnog načina rješavanja pritužbi.

Liebling i Price (2001) navode kako zatvorska straža i zatvorenici imaju različite percepcije jedni drugih, ovisno o odnosu koji su razvili. Za zatvorenike, uloga koju čuvari imaju u njihovim životima može biti ilustrirana sljedećim kategorijama:

- mali, ali značajan broj “dobrih” stražara koji žele izaći u susret zatvorenicima;
- veći broj “neutralnih” stražara koji rade svoj posao radi plaće i koji obično tretiraju zatvorenike kao ljudska bića;

- mali broj “loših” stražara koji ne žele pomoći zatvorenicima i koji se znaju osvećivati ili se okomiti na nekog zatvorenika.

Posao zatvorskog osoblja, posebice onog koje podrazumijeva stalan i direktan kontakt sa zatvorenicima, je izuzetno zahtjevan i stresan jer traži stalnu maksimalnu koncentraciju, izvrsnu percepciju i promišljenost u postupanju.

Nasilje osoblja prema zatvorenicima je dio percepcije popularne kulture i prema nekim istraživanjima, dio realnosti mnogih zatvora. No, uporaba nasilja nije tipičan način teroriziranja, ponižavanja ili kažnjavanja zatvorenika kako se to često misli, već predstavlja način kontroliranja ponašanja zatvorenika (Marquart, 1986; prema: Tewksbury, Collins, 2006).

Nasilje zatvorenika prema osoblju

Stephan i Karberg (2003) navode kako je broj napada zatvorenika na osoblje u Americi, u periodu od 1995. do 2000. godine porastao za 25%, no usprkos tom povećanju, manji broj djelatnika osoblja smrtno strada u tim napadima.

Liebling i Price (2001) navode kako se većina istraživanja nasilja u zatvorima fokusira na nasilje među samim zatvorenicima. Zaključuju kako se, u odnosu na napade zatvorenika na osoblje, vjerojatno radi o uobičajenoj kombinaciji socijalnih (obilježja zatvorenika i člana osoblja) i situacijskih čimbenika (dizajn zatvorskog krila, doba dana, razina prenapučenosti) koji određuju generalnu stopu nasilja u zatvorima.

Ditchfield (1997) je, analizirajući napade na osoblje u muškim ustanovama zatvorenog tipa, našao kako se jedino dob osoblja pokazuje kao najznačajnija prediktorska varijabla – što je djelatnik osiguranja stariji, to je manje vjerojatno da će biti napadnut. Autor govori kako je ova dob najvjerojatnije u funkciji iskustva i činjenici da se socijalne vještine poboljšavaju s vremenom.

I druga istraživanja (Davies, Burgess, 1988; Rasmussen, Levander, 1996; prema: Liebling, Price, 2001) potvrđuju kako su neiskusniji djelatnici u većem riziku od viktimizacije. Tako i Kratcoski (1988) navodi kako su službenici sa manje od jedne godine iskustva u većem riziku za nasilnu viktimizaciju od onih sa duljim iskustvom.

Žene u tzv. muškim institucijama (zatvori, policija) izazivaju pažnju znanstvenika. Smatra se kako uvođenje žena u muške penalne institucije ima “normalizirajući” ili “umirujući” učinak, na način da približavaju atmosferu zatvora vanjskoj atmosferi življenja i “umirujuću” u smislu snižavanja “mačizma”. Određene studije (prema: Liebling, Price, 2001) pokazuju kako uvođenje žena u muške institucije smanjuje incidenciju nasilja. Razlozi za to su drugačiji stil i interakcija koji je zasnovan na boljim interpersonalnim vještinama žena, njihovo izbjegavanje suprotstavljanja i “zaštitnički pori-

vi” muškaraca prema ženama. No, percepcija žena u “muškim” zatvorima je različita – dok zatvorenici podržavaju prisustvo žena u zatvoru (jer donose određenu ljudskost u zatvor, nekim je zatvorenicima lakše razgovarati sa ženama nego muškarcima), muške kolege često izražavaju neodobravanje u odnosu na uvođenje žena u osoblje osiguranja. Razlozi za to su različiti, no mogu se svesti pod tvrdnju – “to nije posao za ženu”. Muškarci često izražavaju zabrinutost za žensku kolegicu (strah da će biti seksualno viktimizirana, strah od neprimjerenog zblizavanja sa zatvorenicima), ali i za vlastitu sigurnost (smatraju da se na ženu ne mogu pouzdati u incidentnoj situaciji – radi njene fizičke inferiornosti - te smatraju kako u takvim situacijama žene zapravo predstavljaju teret jer se tada mora razmišljati i o njenoj sigurnosti i o nedostatnoj podršci).

Neka istraživanja govore o višim stupnjevima stresa povezanog s poslom kod žena nego kod njihovih muških kolega. Pokazalo se također da postoje spolne razlike u odnosu osoblja prema zatvorenicima - žene kao zaposlenice službe osiguranja znatno rjeđe koriste fizičku silu ili agresiju od muških kolega, što može imati i pozitivne posljedice (smanjenje razine nasilja i agresije od zatvorenika), ali i negativne (smanjenje učinkovitosti u kontroliranju zatvorenika). Značajan prediktor vjerojatnosti korištenja nasilja od strane osoblja je provokacija. Premda su muškarci češće nego žene nasilni u situaciji kada nema provokacije, kada postoji provokacija, nema spolnih razlika u nasilju (Tewksbury i Collins, 2006).

Light (1991) je ispitivao razloge za napad na službenike osoblja. U ukupno 694 izvješća o nasilnim incidentima iz 31 zatvora u državi New York, nalazi da je većina tih incidenata (26%) predstavljala slučajan akt nasilja. Drugi najčešći razlog (13%) odnosio se na reakciju na direktnu naredbu službenika da uđe ili napusti neku prostoriju ili kod identifikacije zatvorenika i slično. U 11% slučajeva radilo se o protestu – situaciji u kojoj je zatvorenik smatrao kako se osoblje nije prema njemu ponašalo pošteno. Ostali napadi događali su se u situacijama pretrage osobe i ćelije, interveniranja u sukobima među zatvorenicima i oduzimanju zabranjenih predmeta od zatvorenika. Najmanji broj napada dogodio se kao rezultat emocionalne nestabilnosti zatvorenika ili utjecaja droga i/ili alkohola.

Gaes i McGuire (1985) su proveli makro analizu na uzorku službenih izvješća iz 19 federalnih zatvora. Uzeli su u obzir kriterij korištenja odnosno nekorištenja oružja u napadu.

Analizirali su sljedeće prediktorske varijable: prosječna dob populacije, prethodno radno iskustvo, vrsta delikta, prethodno sankcioniranje (zatvorska kazna), prethodna zlouporaba alkohola/droga, rasna struktura populacije, prosječni ostatak kazne, omjer broja osoblja i zatvorenika i postotak djelatnika osiguranja. U analizu su bili uključeni i indikatori prenapučenosti, razine sigurnosti, zapošljavanja osoblja i sudjelovanja u programima. Rezultati su pokazali kako je od svih strukturalnih varijabli koje su bile analizirane

najznačajnija varijabla bila prenapučenost. Ona je bila pozitivno povezana sa stopom nasilja prema osoblju – s oružjem i bez oružja. Lahm (2009) je provela istraživanje nasilja zatvorenika prema osoblju na temelju više od 1.000 samoiskaza zatvorenika iz 30 zatvora koristeći varijable na razini zatvorenika i na razini zatvora. Dobiveni rezultati ukazuju da su na razini zatvorenika najrobusniji prediktori napada na osoblje dob i agresivnost zatvorenika, dok se u kontekstualnom smislu najsnažnijim pokazuje veći udio nebijelaca.

Pobune također spadaju u vertikalno nasilje i predstavljaju grupno nasilje zatvorenika protiv penalnog sustava, tj. konkretne politike upravljanja zatvorom. Ovdje se ne radi o nasilju prema nekom konkretnom pripadniku osoblja, već zatvorenici smatraju kako na drugi način ne mogu zadovoljiti svoja očekivanja ili ukazati na probleme koji nisu, po njihovom mišljenju, dovoljno prepoznati ili tretirani od strane djelatnika ili uprave. Pobune se obično definiraju kao incidenti u kojima sudjeluje više zatvorenika, a koji zahtijevaju dodatnu pomoć ili intervenciju izvana te rezultiraju ozbiljnim štetama. Šeparović (2003) navodi kako su pobune i neredi u zatvorima najbolji su dokaz krize kaznenog sustava. Ljudi se bune u situacijama kada imaju razloga za to. Što je “jači” razlog, to je izvjesnija i jača pobuna ili nered u zatvoru.

Pobune se obično istražuju i analiziraju u kontekstu organizacijskih aspekata kontrole, prenapučenosti, vrste ustanove. Tako se veća vjerojatnost pobuna vezuje uz manjak kontrole, ustanove maksimalnog stupnja sigurnosti i prekapacitirane ustanove (prema: Mejovšek, 2002).

Seksualno nasilje

Osim fizičkog nasilja, seksualno nasilje predstavlja značajan oblik nasilja u penalnim ustanovama koje se sve više istražuje i za koje se smatra da postoje još veće poteškoće u smislu utvrđivanja incidencije i fenomenologije (više u: Jenness i sur., 2010). O značaju tog problema za američko područje svjedoči donošenje Zakona o eliminaciji zatvorskog silovanja (The prison rape elimination act) 2003. godine, a koji se primjenjuje na sve federalne i državne korekcijske i pritvorske ustanove kao i na lokalne zatvore, privatne ustanove i policijske prostore (Moster, Jeglic, 2009). Prema aktualnim spoznajama se silovanje u muškim ustanovama kreće od 0,3% do 14%, a razlika u rasponu incidencije se pripisuje tamnoj brojci, tj. neprijavlivanju radi srama i straha od osвете s jedne strane te propustima zatvorskih administracija u definiranju seksualnih napada i pogrešnom interpretacijom prisilnih seksualnih aktivnosti kao voljnih aktivnosti (prema: Moster, Jeglic, 2009). Istraživanja koja se provode na ovu temu pokazuju da je seksualna viktimizacija u zatvoru kompleksnija nego se to na prvi pogled čini. Mnogi se stručnjaci slažu da seksualna deprivacija nije glavni razlog ovog fenomena. Jedno od objašnjenja je da se

kod seksualnog viktimiziranja više radi o stjecanju moći i kontrole nego o seksualnoj gratifikaciji. Psihičke patnje koje donosi život u zatvoru kroz razne deprivacije stvaraju potrebu samo-potvrđivanja, osjećaja osobne vrijednosti i kontrole koju nastoje postići seksualnom viktimizacijom (Jones, Pratt, 2008).

Wolff i Shi (2009a) navode kako je oko 21% muške zatvoreničke populacije fizički viktimizirano tijekom šestomjesečnog perioda dok se procjene incidencije za seksualno nasilje kreću od 2% do 5%.

Struckman-Johnson i Struckman-Johnson (2006) su uspoređivali iskustvo seksualne viktimizacije muških i ženskih zatvorenika. Muškarci su izjavili kako su u najtežim incidentima počinitelji bili zatvorenici (72%), osoblje (8%) ili zatvorenici i osoblje (12%). Žene su izvijestile kako su počinitelji bili zatvorenice (47%) i osoblje (41%). Veći postotak muškaraca (70%) od žena (29%) je izvijestio kako je incident rezultirao u oralnom, vaginalnom ili analnom snošaju. Više muškaraca (54%) nego žena (28%) je izvijestilo kako je incident klasificiran kao silovanje. Muškarci i žene su podjednako doživljavali depresiju, no muškarci (37%) su češće od žena (11%) imali suicidalne misli ili pokušali samoubojstvo (19% muškaraca i 11% žena).

MODELI OBJAŠNJENJA NASILJA U PENALNIM USTANOVAMA

Najistraživaniji modeli prilagodbe i ponašanja u zatvorskom okruženju (pa tako i nasilnog ponašanja) su importacijski i deprivacijski model.

Importacijski model vidi ponašanje u instituciji kao rezultat osobnih i individualnih karakteristika koje zatvorenici “donose” u zatvor. Po pristašama ovog modela, način organiziranja pojedinaca u manje skupine se ponavlja u zatvorskim uvjetima. Uspostavljene skupine se zatim natječu na uspostavu moći unutar institucije. Prema ovom modelu, generalni prediktori za vršenje kaznenih djela su i prediktori za institucionalno nepoželjno ponašanje.

Osnovna teza deprivacijskog modela je da strukturirani zatvorenički život ima jedinstvene karakteristike koje mijenjaju zatvorenikove vrijednosti, norme, uvjerenja i ponašanja (Goodstein, Wright, 1991; prema: Gover i sur., 2008). Sykes (1958; prema: Gover i sur., 2008)) je još prije pola stoljeća analizirao zatvorenički život i došao do zaključka kako zatvorenici doživljavaju pet “patnji zatvaranja”: gubitak slobode, gubitak dobara i usluga, gubitak heteroseksualnih odnosa, gubitak autonomije i gubitak sigurnosti. Ovi gubici vode do stvaranja normativnog sistema koji je u opoziciji autoritetu osoblja ustanove. Ovaj normativni sistem dovodi do prihvaćanja zatvoreničkog kodeksa koji je značajan za postizanje prihvaćanja i poštivanja unutar njihove kulture. Deprivacijska teorija stoga koristi čimbenike zatvora i zatvorskog okruženja u objašnjavanju zatvorenikove prilagodbe i ponašanja.

Nakon provedenog cijelog niza istraživanja koji su nastojali potvrditi teze importacijskog i deprivacijskog modela se došlo do zaključka da ih ne možemo promatrati izolirano, već zajedno (jer je nemoguće analizirati ponašanje izvan konteksta u kojem se dešava). Osim toga, utvrđeno je kako i određena obilježja upravljanja i vođenja zatvora te državne politike (rehabilitacijska nasuprot retributivnoj filozofiji) također predstavljaju čimbenike koje treba uzeti u obzir kod analiziranja nasilja u zatvorima pa se počelo govoriti i o administrativnom / managerskom modelu objašnjenja nasilja u zatvorima. Sagledavanje svih korelata nasilnog ponašanja u zatvorima (mikro i makro razina) se u stručnoj literaturi prepoznaju pod nazivom interakcionističkog tj. transakcijskog modela zatvorskog nasilja.

ISTRAŽIVANI KORELATI NASILNOG PONAŠANJA U ZATVORIMA

Spol

Žene čine relativno mali dio zatvorske populacije svake zemlje (prema navodima Penal Reform International udio žena u zatvorskoj populaciji u svijetu se kreće od 2-9% /PRI, 2010/). Specifičnosti spola donose svoje specifičnosti i u smislu tijeka izvršavanja kazne zatvora. U tom smislu Gibbens (1981) navodi kako se razlike između muškaraca i žena u zatvoru manifestiraju u načinu organizacije odnosa. Muškarci se u zatvoru organiziraju na osnovi čvrstine, okrutnosti i uspostavljanja dominacije, dok žene teže uspostavljanju odnosa s ulogama iz obiteljskog života, za što je potrebno od tri do pet godina izdržavanja kazne zatvora. U ženskoj populaciji ovaj autor nalazi više mentalnih poremećaja s psihijatrijskom simptomatologijom, ali navodi i povećanje stope nasilničkog ponašanja u zatvorima.

Liebling (1994, prema: Kovčo, 1997) navodi kako se podcjenjuje stopa suicida među zatvorenicama. Žene zatvorenice češće razgovaraju o obitelji i brizi za djecu nego muški zatvorenici. Isti autor navodi kako mogu postojati različiti razlozi za njihovu povećanu osjetljivost te navodi i činjenicu da zatvaranje ima drugačiji i specifičniji utjecaj na ženu nego na muškarca. Činjenica prostorne udaljenosti od obitelji onemogućava dobar kontakt sa djecom i drugim članovima obitelji (financijski i smještajni aspekti posjeta) što može doprinosti problemima u prilagođavanju na instituciju (Casey, prema: Kovčo, 1997), a što posljedično može dovesti do neadekvatnog ponašanja..

McClellan (1994) je istraživala održavanje discipline u muškim i ženskim zatvorima u Texasu i nalazi da se žene češće ističu u grubljem nasilju nego muškarci; većina stegovnih prijestupa žena su manje ozbiljna, no kažnjavaju se ozbiljnije; neka se pravila striktno podržavaju u ženskim institucijama, no

ignoriraju se u muškim. Autorica navodi kako se razlike u praksi discipliniranja najbolje mogu razumjeti kao spolne interpretacije i aplikacije državne korekcijske politike.

Wolff i Shi (2009b) su, na uzorku od 7528 zatvorenika iz 12 muških i jedne ženske ustanove za punoljetne osobe, istraživale spolne razlike u institucionalnom nasilju. U smislu incidencije navode da je jedna trećina zatvorenika i jedna četvrtina zatvorenica doživjela fizičku viktimizaciju unutar šestomjesečnog razdoblja. Najčešći oblik fizičke viktimizacije je i za muškarce i za žene bila krađa, no to je bilo češće iskustvo zatvorenica nego zatvorenika (48.1%:24.3%). Kod žena je, po učestalosti, slijedilo šamaranje, udarac rukom, udarac nogom ili ugriz nakon čega je slijedila prijetnja fizičkim nasiljem. Generalno gledano, zatvorenice su češće prijavljivale viktimizaciju od zatvorenika. Vjerojatnost prijavljivanja viktimizacije je i kod muškaraca i kod žena rasla s ozbiljnošću fizičkih povreda. 16% žena koje su bile viktimizirane doživjelo je tri ili četiri oblika viktimizacije. Najčešći su oblici bili oni koji su uključivali tjelesnu povredu (udarac, premlaćivanje, ugriz, gušenje) i prijetnje tjelesnom povredom bliskim osobama. U odnosu na osjećaj sigurnosti autorice su našle slične spolne obrasce - zatvorenice koje su bile viktimizirane od strane drugih zatvorenica iskazivale su veći stupanj nesigurnosti od onih koje nisu bile viktimizirane. Za razliku od muškaraca, žene su se osjećale sigurnije u odnosu na zlostavljanje od strane osoblja i nasilja od strane bandi.

Gover i sur. (2008) su na uzorku 247 zatvorenika oba spola željeli ispitati jedinstvenost prediktora nasilničkog ponašanja za muškarce i žene. Dobiveni rezultati ukazuju na to da i importacijski i deprivacijski čimbenici utječu na nasilno ponašanje, te da su postoje spolne razlike. Prethodna zatvorska osuđivanost značajno utječe na nasilno ponašanje i kod muškaraca i kod žena, no u suprotnim smjerovima - kod muškaraca je pronađena pozitivna povezanost između prethodnog zatvaranja i institucionalnog nasilja, dok je kod žena prethodno zatvaranje bilo u vezi sa smanjenjem nasilničkog ponašanja. Autori ovaj rezultat interpretiraju mogućom boljom institucionalnom prilagodbom žena koje su već bile zatvarane u usporedbi s muškarcima vjerojatno iz razloga što su bile responzivnije na posljedice iz prethodnih nasilnih ponašanja. Također smatraju kako je moguće da su muškarci i žene imali drugačije posljedice za takvo ponašanje (npr. stroža disciplina, gubitak različitih prava itd.), što je utjecalo na njihovo buduće ponašanje. Duljina boravka u zatvoru također je u značajnoj pozitivnoj vezi s nasilnim ponašanjem, kako za muškarce tako i za žene. Ovi rezultati ukazuju na to da duljina boravka u instituciji donosi manju vjerojatnost njihove prilagodbe institucionalnom životu, s tim da je korelacija jača kod zatvorenica. Autori navode sljedeća moguća objašnjenja: žene su češće viktimizirane u zatvoru nego muškarci, viša je stopa mentalnih oboljenja kod žena u zatvoru i konačno više žena ima maloljetnu djecu s kojom su živjele prije dolaska u zatvor. Ove razlike u vrsti i

stupnju stresova mogu doprinosti institucionalnom nasilju kod žena. Nadalje, vrsta kaznenog djela radi kojih su zatvoreni je bila značajan prediktor samo za muške zatvorenike. Samokontrola se također pokazala značajnom samo kod muških zatvorenika. Rezultati su pokazali nekoliko varijabli koje su bile neznačajne kao prediktori muškog ponašanja, a značajni za nasilno ponašanje zatvorenica: dob, rasa i obrazovanje – starije su zatvorenice imale manje nasilnih ponašanja, ne -bjelkinje su imale veću vjerojatnost institucionalnog nasilja od bjelkinja i viša razina obrazovanja bila je povezana s nižom razinom nasilnog ponašanja.

Također su nađena i tri indikatora deprivacije koji su imali značajan učinak na nasilje za žene, ali ne i za muškarce: duljina kazne, percepcija tretmanskog osoblja i percepcija sigurnosti unutar institucije. Pravci tog učinka bili su sljedeći: manje nasilnog ponašanja vezuje se uz dulju zatvorsku kaznu, pozitivniju percepciju osoblja i veći osjećaj sigurnosti u instituciji.

Dob

Dob se smatra najjačim i najkonzistentnijim rezultatom istraživanja nasilja u zatvorima (Cunningham i Sorensen, 2007). Ova inverzna povezanost (stariji zatvorenici se manje nasilno ponašaju) se uočava kako kod muških, tako i kod ženskih zatvorenika (Wortley, 2002). Mlađi zatvorenici češće od starijih vjeruju da je zatvor nasilno mjesto i iskazuju veći strah od viktimizacije od strane drugih zatvorenika. Wortley (2002) navodi kako čak postoje određeni rezultati koji ukazuju na to da povećanje dobne raznolikosti u zatvoru pomaže smanjenju stope napada.

Cunningham i Sorensen (2007) navode, temeljem provedenog istraživanja na uzorku od 24 514 zatvorenika u Floridi, da su, u predikcijskom smislu, mlađa dob, kraća kazna, članstvo u zatvorskoj bandi, prethodno nasilno ponašanje u zatvoru i prethodno odsluženje kazne zatvora dobri prediktori za nasilničko ponašanje.

Kovčo Vukadin i sur. (2008) su istraživali stavove zatvorenika prema nasilju u zatvoru na uzorku od 295 punoljetnih zatvorenika koji su tijekom prosinca 2006 izdržavali zatvorsku kaznu u pet kaznionica i četiri zatvora. U odnosu na dobnu razliku u stavovima prema zatvorskom nasilju nalaze kako najmlađa skupina zatvorenika (18 do 21 godina), a i najstarija (51 i više godina), rjeđe od ostalih dobni skupina smatraju kako je nasilje u zatvoru neizbježno. Vjerovanje da su ljudi koji koriste nasilje u zatvoru slabiji raste s dobi zatvorenika. Mlađi zatvorenici (18 do 21, te 21 do 30 godina) češće smatraju kako neki ljudi zaslužuju da ih se pretuče.

Vrsta kaznenog djela

U istraživanjima korelata nasilnog ponašanja među zatvorenicima se navodi kako je vrsta kaznenog djela radi kojeg su zatvorenici osuđeni dobar prediktor nasilja u zatvoru, pri čemu se uglavnom prediktivna vrijednost pripisuje nasilnim deliktima (McManimon, 2004). No, postoje istraživanja koja ne potvrđuju takvu vezu. Tako su Cuningham i Sorensen (2007) analizirali 24.514 disciplinckih izvješća u zatvorima maksimalne sigurnosti u Floridi. Rezultati njihova istraživanja pokazuju kako se uz nasilne delikte, stariju dob i dulju sankciju vezuje niža stopa nasilnog ponašanja u zatvoru. U odnosu na vrstu nasilnog kaznenog djela se također navode različiti rezultati – tako neki autori (Cunningham i sur., 2005) navode više stope kršenja discipline i nasilnog ponašanja u zatvoru kod počinitelja imovinskih delikata nego kod počinitelja ubojstva. Sve navedeno upućuje na zaključak kako vrsta kaznenog djela ne može biti promatrana kao samostalni prediktor.

Prenapučenost

Djelovanje prenapučenosti na ljudsku agresivnost je tema psiholoških istraživanja već dugo vremena. Tako Megargee (1976) navodi: “U zatvorskom okruženju, u kojem su prenapučeni uvjeti više kronični nego privremeni i gdje su na okupu ljudi skloni antisocijalnom ponašanju, postoji jasna veza između ograničenja osobnog prostora i pojave agresivnog ponašanja”.

Lawrence i Andrews (2004) su istraživale povećava li subjektivno iskustvo prenapučenosti u muškim zatvorima vjerojatnost da se događaji percipiraju kao agresivni i doživljavaju li se protagonisti tih događaja kao neprijateljski nastrojeni i agresivni. Rezultati potvrđuju postojeće spoznaje prema kojima je prenapučenost povezana s uzbuđenjem i stresom i smanjenim psihičkim dobrostanjem. Zatvorenici koji doživljavaju prenapučenost znatno češće interpretiraju određena ponašanja kao agresivna i nasilna.

Steiner i Wooldredge (2009) su napravili analizu istraživanja provedenih na temu odnosa između institucionalne prenapučenosti i neprimjerenog ponašanja u periodu od 1990. do 2009. godine. Osim što navode da su direktni učinci prenapučenosti na neprimjerenost ponašanje, najprimjerenije rečeno, vrlo slabi, autori upozoravaju na metodološke nedosljednosti te naglašavaju potrebu provođenja istraživanja koja bi bila korisnija u smislu iskoristivosti rezultata u praktičnom smislu. U tom kontekstu su autori ponudili strategiju koja se fokusira na 4 aspekta istraživačkog procesa: 1. operacionalizaciju ključnih koncepata, 2. objašnjenja mogućih učinaka prenapučenosti na neprimjerenost ponašanje, 3. razmatranje direktnih, indirektnih i uvjetnih čimbenika prenapučenosti na neprimjerenost ponašanje i 4. dvo- razinski karakter odnosa prenapučenosti i neprimjerenog ponašanja.

Duljina kazne

Provedena istraživanja odnosa između duljine zatvorske kazne i njenog utjecaja na nasilno ponašanje zatvorenika daju različite rezultate. Flanagan (1980, prema: McManimon, 2004) nalazi kako se incidenti dešavaju kod kratkih kazni i povećavaju se u prvoj četvrtini dugih kazni kod kojih se stabiliziraju tijekom druge i treće četvrtine te u posljednjoj četvrtini značajno opadaju. Objašnjenje vidi u tome što su zatvorenici s kraćim kaznama još uvijek mentalno "vani" dok se zatvorenici s dugim kaznama moraju prilagoditi na zatvor i suočiti se s povjerenstvom za otpust u kasnijem stadiju izvršavanja kazne. Toch i Adams (2002) na temelju analize 9.103 zatvoreničkih spisa zaključuju kako postoji stabilan trend u disciplinskim prijestupima tijekom vremena i to na način da zatvorenici pokazuju više stope kršenja discipline u ranijim stadijima izvršavanja zatvorske kazne koje se prema završim stadijima kazne smanjuju.

Cunningham i Sorensen (2006) su usporedili zatvorsko nepoželjno ponašanje između zatvorenika sa doživotnom kaznom zatvora bez mogućnosti pomilovanja (N=1897) i drugih zatvorenika sa dugim kaznama (N=7147) i došli do rezultata po kojima su vjerojatnost i obrasci disciplinskih problema i potencijalno nasilnih ponašanja između zatvorenika s doživotnom kaznom vrlo slični onima kod zatvorenika sa dugim kaznama pa zaključuju kako zatvorenici sa doživotnom kaznom zatvora služe više kao stabilizirajući nego kao razarajući faktor u zatvorskom okruženju.

Flanagan (1980) je analizirao nasilno ponašanje zatvorenika sa kratkim i dugim kaznama i zaključio kako zatvorenici sa dugim kaznama imaju drugačiju perspektivu u odnosu na izdržavanje kazne. Shvaćajući da će provesti dugo vremena u zatvoru, oni se ponašaju na način koji će im omogućiti stjecanje određenih pogodnosti.

Vrsta ustanove

Vrsta ustanove je također vrlo istraživana varijabla i u smislu veličine ustanove i u smislu režima obzirom na stupanj sigurnosti. Wolff i sur. (2007) u svom istraživanju stope fizičke viktimizacije u zatvorima (N=22.898) nalaze kako su male ustanove imale nadprosječne stope nasilja između zatvorenika, no ispodprosječne stope nasilja osoblja prema zatvorenicima. Obrnuto je pronađeno za velike ustanove. Osim toga, u velikim su ustanovama incidenti nasilja (između zatvorenika i osoblja prema zatvorenicima) češće uključivali prijetnju ili korištenje oružja. Ustanove srednje veličine su imale iznadprosječne stope fizičke viktimizacije među zatvorenicima i osoblja prema zatvorenicima, a nasilni incidenti su rjeđe uključivali oružje kada se radilo o nasilju osoblja prema zatvorenicima, a češće kada se radilo o nasilju među

zatvorenicima. Steiner (2009) naglašava važnost sagledavanja čimbenika institucije u analizi nasilja u zatvorima, kako statičnih tako i dinamičnih. Temeljem analize podataka za 512 državnih zatvora za muške zatvorenike, ovaj autor dolazi do zaključka kako prediktori poput rasne strukture zatvorenika i osoblja, mjera administrativne kontrole i čimbenika državne razine imaju i statični i dinamični učinak na razinu nasilja u zatvorima.

U američkom stručnom (i političkom) prostoru se puno pažnje pridaje tzv. “supermax” zatvorima koji služe kao “novi oblik duplog zatvaranja: ne samo što se izoliraju zatvorenici od ostatka društva, već se najgori od njih izoliraju od ostalih zatvorenika i “osoblja” (Kurki i Morris, 2001:391). Briggs i sur. (2003) su istraživali učinak “supermax” zatvora na razine nasilja u 3 zatvorska sistema. Nisu potvrdili hipotezu da “supermax” zatvori smanjuju razinu nasilja među zatvorenicima. Rezultati u odnosu na povećanu sigurnost osoblja su različiti po ustanovama – “supermax” nije imao učinka na razinu napada zatvorenika na osoblje u Minnesoti, u Arizoni su se privremeno povećale povrede osoblja, a u Illinoisu se smanjio broj napada.

KAZNA ZATVORA U REPUBLICI HRVATSKOJ

Uvodno je u ovom dijelu potrebno reći par riječi o hrvatskoj osuđenoj populaciji. Ako se promatraju podaci Državnog zavoda za statistiku (Kovčo Vukadin, 2010), tada u periodu od 1998. do 2008. godine uočavamo slijedeći prosječni udio izrečenih sankcija punoljetnim osobama:

- * dugotrajni zatvor: 0,02%
- * zatvor bezuvjetno: 12,1%
- * zatvor uvjetno: 59,2%
- * novčana kazna: 12,1%
- * sudska opomena: 1,8%
- * sigurnosne mjere: 19,9%
- * odgojne mjere: 0,7%
- * maloljetnički zatvor: 0,2%
- * pridržaj maloljetničkog zatvora: 0,2%.

Kod maloljetnika, prosječni udio izrečenih sankcija u periodu od 1998. do 2008. godine izgleda ovako:

- * odgojne mjere: 95,1%
- * maloljetnički zatvor: 1,2%
- * pridržaj maloljetničkog zatvora: 3,7%.

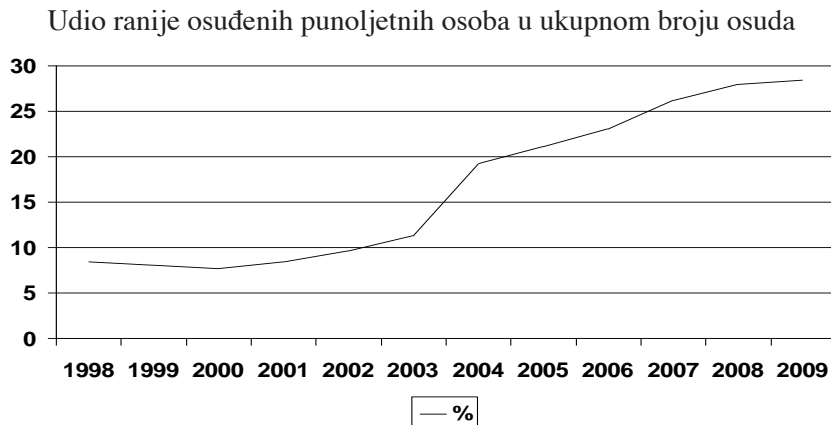
Struktura kriminaliteta za koje su izrečene kaznenopravne sankcije punoljetnim osobama u periodu od 1998. do 2008. godine (prosječna vrijednost) pokazuje kako se glavnina kriminaliteta odnosi na imovinski kriminalitet (30,7%), zatim kaznena djela protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim

pravom – od čega se glavnina odnosi na zlouporabu opojnih droga (14,8%), kaznena djela protiv opće sigurnosti ljudi i imovine (13%), dok se sve druge skupine kaznenih djela pojavljuju sa prosječnim učešćem manjim od 10%.

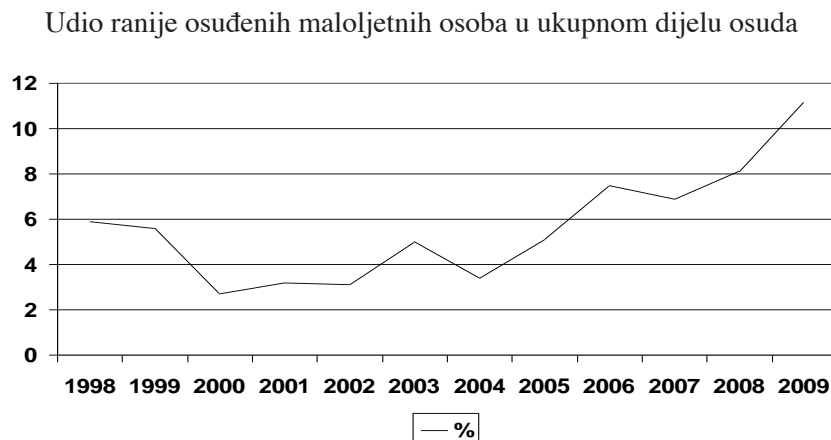
Isti podaci za maloljetne počinitelje kaznenih djela svjedoče kako se maloljetnički kriminalitet uglavnom odnosi na imovinska kaznena djela (61,4%), kaznena djela protiv života i tijela (18,2%) te kaznena djela protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom (16,6%).

Podatak o postotku ranije osuđivanosti je prilično alarmantan, kako za punoljetne osobe (grafikon 1), tako i za maloljetnike (grafikon 2) jer posredno svjedoči o neučinkovitosti prethodno izrečenih sankcija (podaci Državnog zavoda za statistiku za period od 1999. do 2009.).

Grafikon 1:

Grafikon 2:

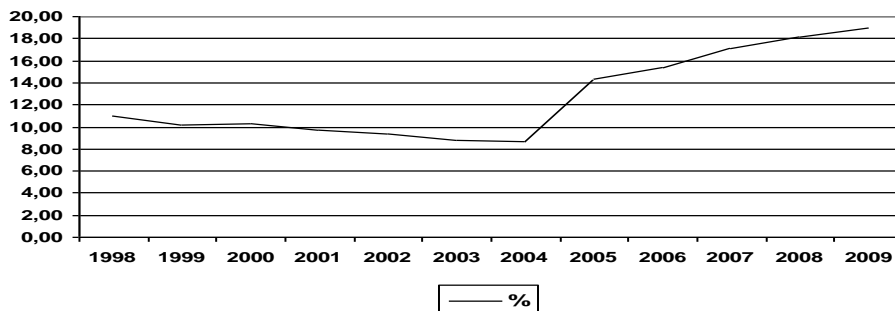

Prethodno navedeni podaci o recidivu osuđenih osoba sasvim sigurno objašnjavaju (uz ostale čimbenike) porast izricanja bezuvjetne kazne zatvora, koji je naročito vidljiv u periodu od 2004. godine (grafikon 3).

Grafikon 3:

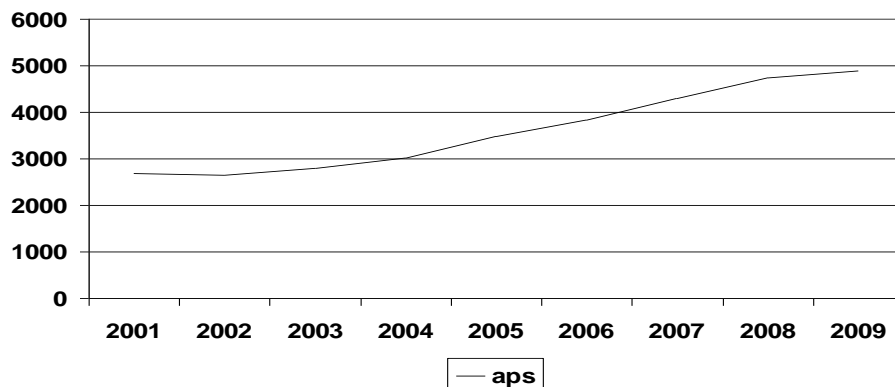
Udio bezuvjetne kazne zatvora u ukupnom broju punoljetnih osuda

Ovaj porast izricanja bezuvjetne kazne zatvora je značajno doprinio aktualnoj slici prenapučenosti hrvatskog penalnog sustava (grafikon 4).

Grafikon 4:

Broj zatvorenika na 31.12.

Prema izvješću Uprave za zatvorski sustav Ministarstva pravosuđa za 2009. godinu (Vlada RH, 2010), hrvatski penalni sustav je na 31.12.2009. godine bio popunjen sa 158,2% u zatvorenim uvjetima, 113,9% u otvorenim uvjetima i 107,7% u poluotvorenim uvjetima. Problem prenapučenosti značajno i na različite načine utječe na organizaciju svakodnevnog života, posebice na

moгуćnosti reklasifikacije osuđenika obzirom na procjenu uspješnosti provedbe pojedinačnog programa postupanja što posljedično može dovesti do neprimjerenog smještaja osuđenika po ustanovama i režimima izdržavanja, a što značajno ugrožava rehabilitacijski element kazne zatvora.

U hrvatskom penalnom sustavu se nalaze osobe lišene slobode različitih statusa koji podrazumijevaju i drugačije postupanje, pa se tako razlikuju: zatvorenici (osobe na izdržavanu kazne zatvora izrečene u kaznenom postupku), pritvorenici (osobe kojima je određena mjera pritvora), zadržanici (osobe kojima je temeljem čl. 101. Zakona o kaznenom postupku određeno zadržavanje), kažnjenici (osobe na izdržavanju kazne zatvora izrečene u prekršajnom postupku i one kojima je novčana kazna zamijenjena kaznom zatvora), maloljetnici (osobe na izvršavanju odgojne mjere upućivanja u odgojni zavod).

Tijekom 2009. godine je 39,5% osoba bilo u statusu zatvorenika (osobe na izdržavanju kazne zatvora izrečene u kaznenom postupku. Na dan 31.12.² su pritvorenici činili 70% populacije zatvora. Žene su u 2009. godini činile 4,5% penalne populacije. Određivanje pritvora u velikom obimu se prepoznaje kao značajan uzrok prenapučenosti. U Hrvatskoj pritvorenici čine otprilike 30% zatvorske populacije (Kovčo Vukadin i sur., 2009). Tijekom 2009. godine je primljeno 4518 kažnjenika (osobe kojima je kazna zatvora izrečena u prekršajnom postupku i one kojima je novčana kazna zamijenjena kaznom zatvora).

Kazna zatvora je najčešće bila izrečena zatvorenicima radi imovinskih delikata (34,7%), kaznenih djela protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom (22,9%) te kaznenih djela protiv života i tijela (16,3%). U ženskoj zatvorskoj populaciji se najčešće radilo također o imovinskom kriminalitetu (29,7%) i kaznenim djelima protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom (28,5%) te kaznenim djelima protiv života i tijela (15,8%) te protiv službene dužnosti (11,4%). I muškarci (30,4%) i žene (46,8%) su najčešće na izdržavanju kazne u trajanju od jedne do tri godine zatvora te su najčešće bili u dobnoj skupini od 27 do 39 godina života (muškarci 42,1%, žene 41,1%). Kratke kazne zatvora (do 6 mjeseci) su bile izrečene za 5% zatvorenika i 1,9% zatvorenica, a kazne u trajanju od 6 mjeseci do 1 godine za 11,5% zatvorenika i 12,6% zatvorenica. Ove kratke kazne su predmetom pažnje u mnogim zemljama u smislu procjenjivanja koristi u odnosu na njihovu cijenu pa se, obzirom na njen upitan rehabilitacijski značaj i obzirom na vrlo prisutnu prenapučenost penalnih kapaciteta u velikom broju zemalja, postavlja pitanje može li se cilj sankcioniranja postići nekim neinstitucionalnim sankcijama (sankcijama koje se provode u zajednici).

---

² Kod penalne statistike je važno znati da postoje dvije vrste podataka: podaci o ukupnom broju zatvorenika u sustavu u određenoj kalendarskoj godini te podaci o broju zatvorenika na određeni dan – obzirom da u jednoj kalendarskoj godini određeni broj zatvorenika u različitim statusima bude primljen i otpušten.

Tijekom 2009. godine je kaznu maloljetničkog zatvora izvršavalo 60 osoba (svi muškog spola i to 82,7% u statusu mlađe punoljetne osobe). Na kraju 2009. godine je kaznu maloljetničkog zatvora izvršavalo 29 zatvorenika. U smislu duljine izrečenih kazni su bile najzastupljenije one od 1 do 2 godine (27,6%) i 5 do 10 godina (27,6%), a u smislu kaznenog djela radi kojeg je izrečena kazna su dominantna imovinska kaznena djela (44,8%).

NASILJE U HRVATSKOM PENALNOM SUSTAVU

U Hrvatskoj problem nasilja u penalnim ustanovama nije plijenilo značajniju pažnju istraživača. Balent (2008) je 2006. provela anketiranje zatvorenika (N=325) kaznionica u Požezi, Lepoglavi, Turopolju, Lipovici, Glini, Valturi te zatvora u Zagrebu Varaždinu, Rijeci i Splitu s ciljem utvrđivanja razine nasilja u hrvatskim penalnim institucijama, stavove zatvorenika te njihove prijedloge poboljšanja zatvorskih uvjeta. Ispitanici su dominantno bili muškog spola (84,6%), najčešće dobi od 30-35 godina života, najzastupljenija kaznena djela radi kojih su osuđeni su bila: zlouporaba opojnih droga, krađa i teška krađa, ubojstvo i pokušaj ubojstva te razbojništvo. Najzastupljenija duljina izrečene kazne je bila od 1-2 godine (23,1%), 38,2% ispitanika je recidiviralo. Više od polovice ispitanika iskazuje kako su se tijekom izdržavanja kazne zatvora sukobili s drugima, od vrsti sukoba se najčešće navode svađe (21,7%) i tučnjave (13,1%), a često se istom prigodom radilo o dvije (24,6%) ili tri (12,6%) vrste sukoba. Kao najčešći razlozi započinjanja sukoba se navode osobne stvari koji postaju predmetom želje drugih zatvorenika. Sukobi su često započinjali zbog zastrašivanja, zatim se kao razlozi navode emocije, dugovi i nacionalna pripadnost.

Najveći broj ispitanika iskazuje dobar odnos prema drugim zatvorenicima te međusobno uvažavajući odnos s osobljem. U odnosu na stavove o nasilju u zatvoru, 41,5% ispitanika izjavljuje kako je nasilje neizbježno u zatvoru, 35,4% smatra kako su ljudi koji koriste nasilje u zatvoru slabi, a 27,7% ispitanika smatra kako u zatvoru ima ljudi koji zaslužuju da ih se pretuče. Oko 40% ispitanika se boji (često ili ponekad) da će nastradati u zatvoru. Balent (2008:59) ističe najfrekventnije prijedloge zatvorenika za postizanje veće sigurnosti u zatvorima:

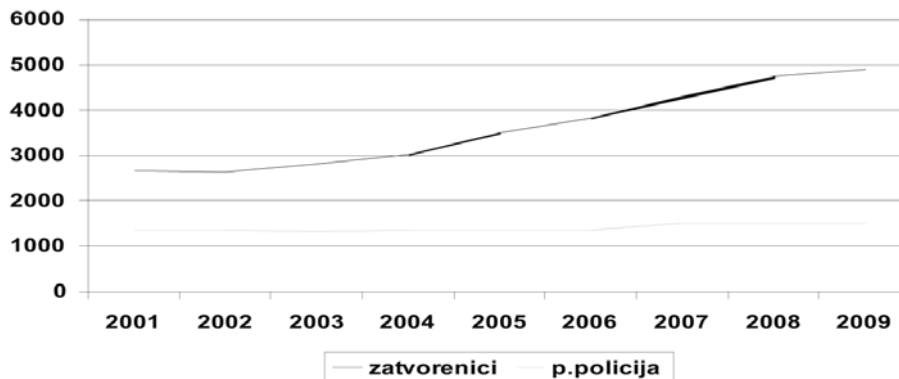
- razdvojiti nasilne zatvorenike od nenasilnih,
- razdvojiti zatvorenike prema duljini kazne,
- razdvojiti zatvorenike prema kaznenim djelima s posebnim naglaskom na odvajanje počinitelja seksualnih delikata,
- pojačati (video) osiguranje, postrožiti stegovne mjere,
- omogućiti zatvorenicima više pogodnosti (dulji telefonski pozivi i više posjeta) jer su tada mirniji,

- omogućiti češće razgovore sa zatvorskim djelatnicima, posebno onima iz odjela za tretman,
- educirati osoblje o boljim strategijama rješavanja sukoba.

Konstantan porast broja zatvorenika (na koji se upozorava od 2003. godine kada broj zatvorenika prelazi ukupan zbroj smještajnih kapaciteta zatvorskog sustava) u postojećim kapacitetima otvara, osim ostalih, brojna sigurnosna pitanja pa bi bilo logično za očekivati da će porast zatvorenika pratiti i porast zaposlenika, posebice odjela osiguranja. U grafikonu 5 je prikazan taj odnos iz kojeg je razvidno da to i nije slučaj. Porast broja zatvorenika nije praćen porastom broja zaposlenika pravosuđne policije.

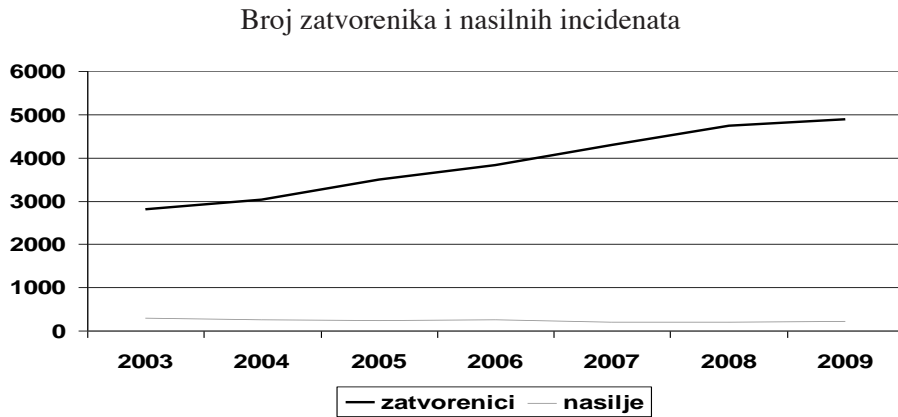
Grafikon 5:

Broj zatvorenika i broj djelatnika pravosuđne policije

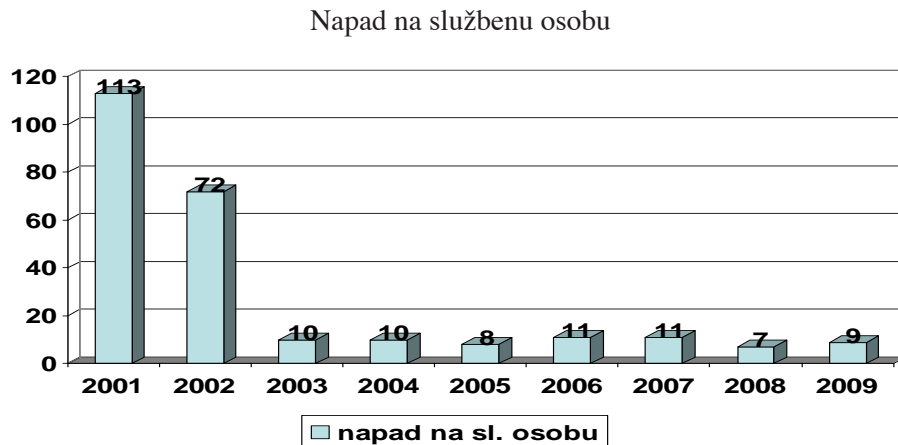
Prenapućenost zatvorskih kapaciteta se u stručnoj literaturi promatra kao tzv. dinamički čimbenik za porast nasilja u penalnim ustanovama po kojem se uz povećanje broja zatvorenika vezuje porast nasilja. Iz grafikona 6 (nasilje ovdje predstavlja zbroj napada na osoblje, fizičke sukobe zatvorenika i suicide) vidimo da to nije slučaj u Hrvatskoj.

Grafikon 6:

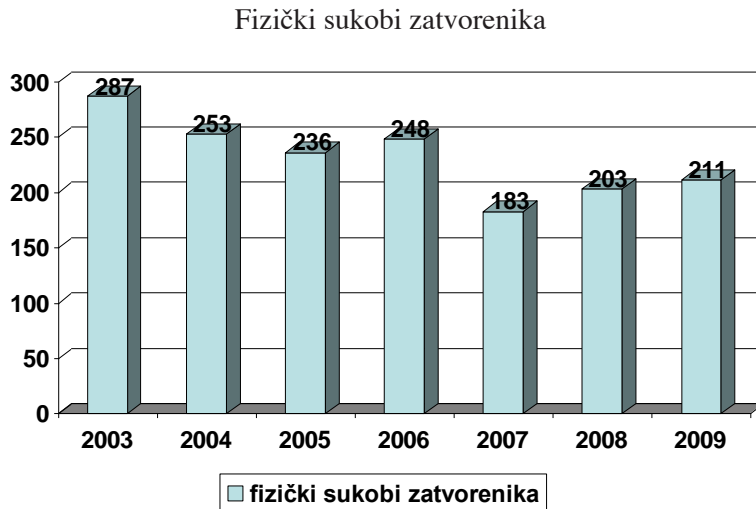
U sljedećih nekoliko grafikona promatramo pojedinačne oblike nasilja. Tako su u grafikonu 7 prezentirani podaci o broju napada na službene osobe u periodu od 2001. do 2009. godine iz kojih je, nakon 2002. godine, razvidna relativno stabilna i prilično niska incidencija napada na službenu osobu (podaci Uprave za zatvorski sustav Ministarstva pravosuđa).

Grafikon 7:

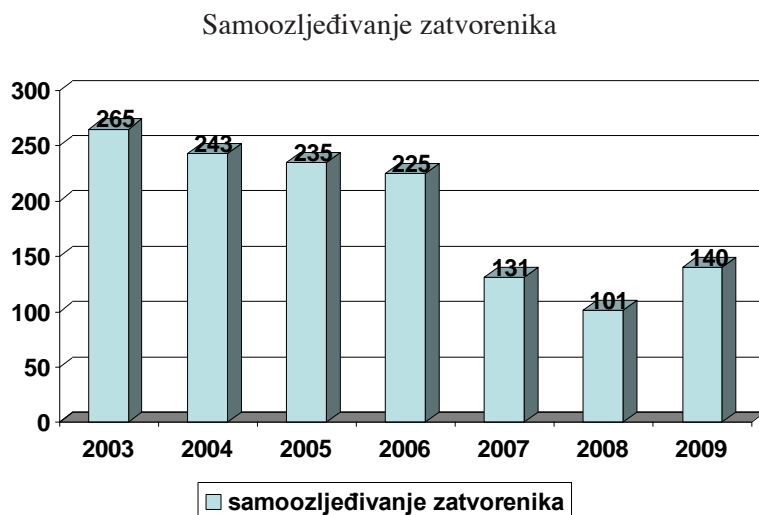
Fizički sukobi zatvorenika pokazuju znatno veću incidenciju od napada na osoblje (grafikon 8)

Grafikon 8:

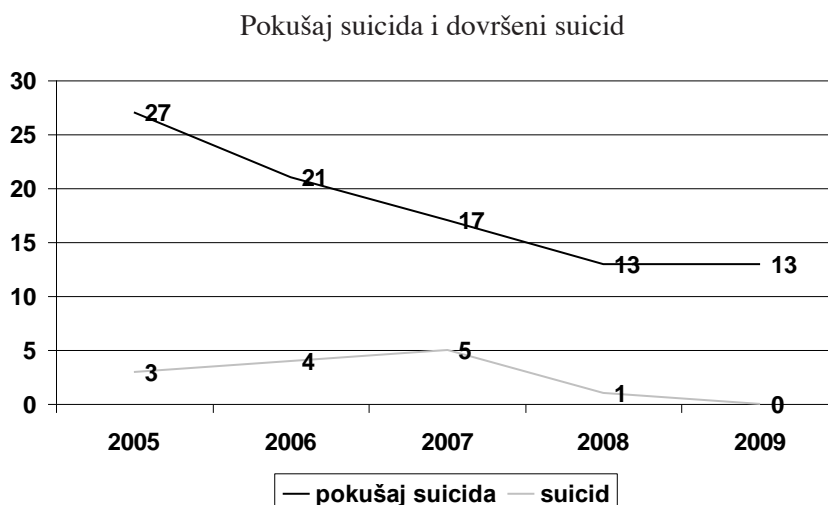
Samoozljeđivanje zatvorenika pokazuju pad u promatranom periodu (grafikon 9). Mihoci (2006), analizirajući podatke o sigurnosti kaznionica i zatvora u periodu od 2004. do 2006. godine navodi kako se u smislu incidencije na prvom mjestu nalazi samoozljeđivanje oštrim predmetima poput britvica iz jednokratnih aparata za brijanje, razbijenim staklom, ogledalom, žarulji i sl.

Grafikon 9:

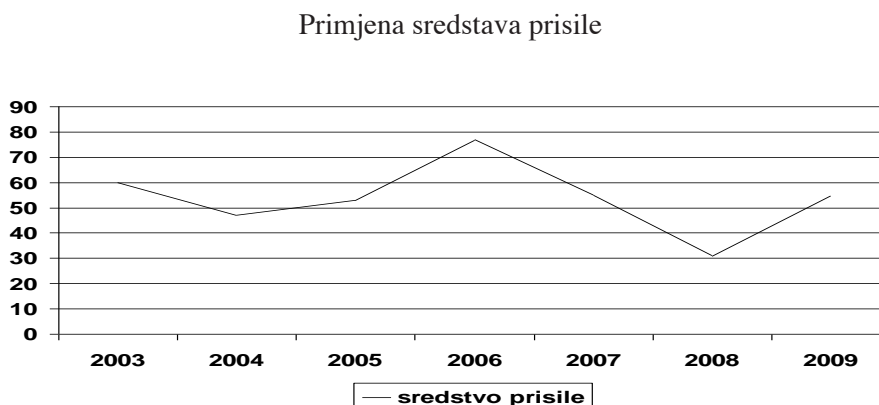
Podaci o suicidima (pokušanim i dovršenim) također pokazuju silazni trend u promatranom petogodišnjem periodu (grafikon 10).

Grafikon 10:

Uz napade na službenike osoblja, koji se smatraju jednim od najtežih incidenata u kaznionicama i zatvorima (Mihoci, 2006) se često vezuje i primjena sredstava prisile od strane osoblja kako bi se prekinuo napad. Iz grafikona 11 je razvidna svojevrsna oscilacija u broju primjena sredstava prisile.

Grafikon 11:

Primjena sredstava prisile je regulirana člancima 141.³ i 142.⁴ Zakona o izvršavanju kazne zatvora (NN 190/03- pročišćeni tekst, 76/07, 27/08, 83/09) i detaljno razrađena Pravilnikom o načinu primjene sredstava prisile (NN 48/09, 66/10). Člankom 141. se definiraju razlozi primjene dok se člankom 142. definiraju vrste sredstava primjene, način njihove primjene i određene obveze.

Radi ugrožavanja ili prijetnje ugrožavanja reda i sigurnosti, prema zatvoreniku se mogu poduzeti slijedeće posebne mjere održavanja reda i sigurnosti (čl. 135 Zakona o izvršavanju kazne zatvora): 1. pojačani nadzor, 2. oduzimanje i privremeno zadržavanje stvari čije je držanje inače dopušteno, 3. odvajanje od ostalih zatvorenika, 4. smještaj u posebno osiguranu prostoriju bez opasnih stvari, 5. smještaj na odjel pojačanog nadzora, 6. vezanje ruku, a po potrebi i nogu liscicama ili remenjem, 7. osamljenje. U zbroju posebnih

---

³ Čl. 141. Zakona o izvršavanju kazne zatvora: “(1) Sredstva prisile mogu se primijeniti samo kad je to nužno da se spriječi bijeg zatvorenika, tjelesni napad na službene ili druge osobe, nanošenje ozljeda drugim osobama, samoozljeđivanje, namjerno prouzročivanje materijalne štete, ili radi svladavanja pasivnog ili aktivnog otpora zatvorenika. (2) Sredstva prisile mogu se primijeniti i protiv osoba koje oslobađaju zatvorenike, napadaju na zatvorenike, protupravno ulaze u objekt ili prostore kaznionice, odnosno zatvora ili ako se neovlašteno nalaze unutar objekta ili prostora kaznionice, odnosno zatvora. Ove osobe zadržavaju se do dolaska ovlaštenih osoba ministarstva nadležnog za unutarnje poslove. (3) Aktivni otpor postoji kad zatvorenik ne postupa po zakonitoj naredbi ovlaštene službene osobe, a da pri tome ugrožava sebe, druge osobe ili imovinu veće vrijednosti. (4) Pasivni otpor postoji kada zatvorenik ne postupa po zakonitoj naredbi ovlaštene službene osobe, a da pri tome ne ugrožava sebe, druge osobe ili imovinu veće vrijednosti. (5) Sredstva prisile mogu se primijeniti i prema zatvoreniku kojemu je određen istražni zatvor pod uvjetima iz ovoga članka. O primjeni sredstava prisile upravitelj će izvijestiti sud koji je odredio istražni zatvor.

⁴ Čl. 142. Zakona o izvršavanju kazne zatvora: “(1) Sredstva prisile jesu: 1) zahvati za provođenje i tehnike obrane, 2) palica, 3) raspršivač s dopuštenim neškodljivim tvarima, 4) električni paralizator, 5) mlazovi s vodom, 6) podražavajuća kemijska sredstva, 7) vatreno oružje. (2) Između sredstava prisile odabire se ono koje najmanje ugrožava zdravlje i život pojedinca, kojim se uspješno svladava otpor, a razmjerno je pogibelji koja prijeti. (3) O namjeri primjene sredstava prisile upozorit će se osobu prema kojoj se sredstvo prisile namjerava primijeniti, osim ako se radi o istodobnom ili izravno predstojećem protupravnom napadu. (4) Za svladavanje pasivnog otpora ovlaštena službena osoba može primijeniti samo zahvate privođenja. (5) Sredstva prisile iz stavka 1. ovoga članka mogu se primijeniti u slučajevima iz članka 141. stavka 1., 2. i 3. ovoga Zakona. (6) Primjenu sredstava prisile iz točke 5. i 6. stavka 1. ovoga članka može narediti samo upravitelj. (7) Sredstva prisile iz točke 7. stavka 1. ovoga članka može iznimno po vlastitoj procjeni primijeniti ovlaštena službena osoba pod uvjetima iz članka 143. stavka 1. točke 1. i 2. ovoga Zakona. (8) Nakon primjene sredstava prisile obavezan je liječnički pregled zatvorenika, koji se nakon dvanaest sati ponavlja. (9) O primjeni sredstava prisile iz točke 2., 3., 4., 5., 6. i 7. stavka 1. ovoga članka upravitelj će najkasnije u roku od dvadeset četiri sata pisanim putem izvijestiti Središnji ured Uprave za zatvorski sustav i suca izvršenja. (10) Poblizje propise o načinu primjene sredstava prisile donosi ministar nadležan za poslove pravosuđa.

mjera realiziranih u periodu od 2007. do 2009. (Vlada RH, 2010) godine se razaznaje slijedeća struktura izricanja pojedinih mjera:

- pojačani nadzor: 66,9%
- odvajanje od ostalih zatvorenika: 9,2%
- smještaj u posebno osiguranu prostoriju: 8,5%
- oduzimanje i zadržavanje stvari: 7,5%
- vezanje ruku i nogu: 5%
- smještaj na odjel pojačanog nadzora: 2,7
- osamljenje: 0,2%

U kontekstu nasilja ili potencijalnog nasilja je interesantno prezentirati i podatke o nedopuštenim stvarima (noževima i sl.) pronađenim prilikom pretrage soba i osoba (tablica 1).

Tablica 1:

Pronađeni noževi i sl. oruđe/oružje prilikom pretrage soba i osoba

	2005	2006	2007	2008	2009
aps.	653	2116	88	74	87

Različiti oblici ponašanja s elementima nasilja predstavljaju lakše ili teže stegovne prijestupe jer ih se definira kao povrede reda i sigurnosti (čl. 145 Zakona o izvršavanju kazne zatvora). U tom kontekstu se kao lakši stegovni prijestupi mogu navesti: narušavanje mira (vikanje, preglasno slušanje radijskog i televizijskog prijammnika, lupanje, bacanje stvari i sl.), vrijeđanje, prijetnja ili nepriстойno ponašanje, dok u teže stegovne prijestupe spadaju: sudjelovanje u pobuni, nasilničko ponašanje, zadržavanje bilo koje osobe protiv njezine volje, sprječavanje pristupa u bilo koji dio kaznionice, odnosno zatvora službenoj ili drugoj osobi koja se po odobrenju nalazi u kaznionici ili zatvoru, tjelesni napad na bilo koju osobu, sprječavanje ovlaštene službene osobe ili bilo koje druge osobe koja je uključena u provedbu programa izvršavanja u obavljanju zadaća, namjerno oštećivanje ili uništavanje sredstva za rad, te namjerno ili grubom nepažnjom uništenje ili oštećenje tuđe imovine. Utvrđivanje stegovne odgovornosti povlači za sobom i primjenu stegovnih mjera (čl. 146. Zakona o izvršavanju kazne zatvora): ukor, ograničenje ili privremena uskrata raspolaganja novcem u kaznionici, odnosno zatvoru do tri mjeseca, uskrata pojedinih ili svih pogodnosti iz čl. 130. do tri mjeseca protekom kojeg roka se pogodnosti mogu odobravati postupno ovisno o uspješnosti u provođenju programa izvršavanja i upućivanje u samicu do 21 dan u slobodno vrijeme ili tijekom cijelog dana i noći.

U kontekstu adresiranja nasilja u penalnim ustanovama, značajno je istaknuti (prema: Vlada RH, 2010) kako je od 2008. godine uveden program “ART”

(Aggression Replacement Training) program kao jedan od tzv. posebnih programa. Edukacijom za provođenje tog treninga se osposobilo službenike tretmana za provedbu programa, odnosno za grupni rad sa zatvorenicima s poteškoćama kontrole agresivnosti, a službenike osiguranja iz područja komunikacije i ovladavanja / upravljanja agresijom. Do konca 2009. godine je educirano 12 službenika tretmana za provođenje ART programa te 544 službenika osiguranja u programu Komunikacija i ovladavanje / upravljanje agresijom. ART program se na koncu 2009. godine provodio u 5 kaznionica, 2 zatvora i 1 odgojnom zavodu, a bilo je uključeno 34 zatvorenika i 7 maloljetnika.

PRIKAZ ISTRAŽIVANJA

Cilj i metoda rada

Cilj ovog istraživanja je stjecanje uvida u strukturu jednog oblika nasilja koje se realizira u penalnim institucijama, nasilja zatvorenika prema djelatnicima penalnih ustanova.

Istraživanje je osmišljeno na način da se analiziraju podaci o realiziranim oblicima nasilja prema osoblju penalnih ustanova u zadnjih deset godina (1999. do 2008.) uvidom u izvješća koja su obvezatna kod takvih situacija. Temeljem uvida u strukturu izvješća (koji su dobiveni u Središnjem uredu Uprave za zatvorski sustav), sačinjen je anketni list koji je onda popunjen za takve događaje. Izvješća o tjelesnim napadima na službenike obično sadrži izvješće o napadu (izvješće službenika, rukovoditelja, zatvora/kaznionice), izvješće o primjeni sredstva prisile (ukoliko je primijenjeno), mišljenje o opravdanosti sredstva prisile, izjavu zatvorenika te postojeću medicinsku dokumentaciju za zatvorenika i službenu osobu (ako je bila potrebna medicinska intervencija ili dokumentacija).

Uzorak

Uzorak čini 99 izvješća o napadu na službenu osobu što čini 33,9% od ukupnog broja slučajeva napada na službenu osobu (prema podacima iz godišnjih izvješća Uprave za zatvorski sustav Ministarstva pravosuđa).

Metode prikupljanja i obrade podataka

Podaci su prikupljeni uvidom u izvješća o napadu na službenu osobu, a prikupljali su ih instruirani studenti Socijalne pedagogije Edukacijsko rehabilitacijskog fakulteta. Rezultati su obrađeni na deskriptivnoj razini.

Rezultati i diskusija

Od općih obilježja sudionika napada je bilo moguće prikupiti podatke (i to ne u svim slučajevima) o spolu službenika i zatvorenika, broju napadnutih službenika, radnom mjestu službenika, dobi zatvorenika, kaznenom djelu radi kojeg je u kaznenoj ustanovi i statusu. Podaci o učešću žena (službenica i zatvorenica) je podjednak. Prema podacima iz Izvješća o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2009. godinu (Vlada RH, 2010) žene čine 26,7% ukupnog broja službenika i namještenika dok prosječni udio zatvorenica u periodu od 2001. do 2009. godine iznosi 4,3%. Iz tablice 2 je razvidno kako se dominantno radilo o napadima muških zatvorenika na muške službenike. Najveći broj napada se odnosio samo na jednog službenika (90,9%) koji su u skoro svim slučajevima (97,9%) bili djelatnici službe osiguranja, a napad je realizirao jedan zatvorenik (91,8%). Najzastupljenije dobne kategorije zatvorenika su bile one od 21 – 29 godina (36,7%) i od 30 – 39 godina (35,6%). Napade su najčešće počinile osobe u statusu zatvorenika (53,5%) te u nešto više od trećine slučajeva u statusu pritvorenika. Od kaznenih djela radi kojih je osoba lišena slobode se najviše ističu teška krađa (19,6%), zlorporaba opojnih droga (16,1%), krađa (14,3%) i razbojništvo (10,7%).

Tablica 2:

Opća obilježja sudionika napada

varijabla	Kategorija	f	%
Spol službenika ⁵	Muški	104	93,7
	ženski	7	6,3
Broj napadnutih službenika	Jedan	90	90,9
	Dva	6	6,1
	Tri	2	2,0
	Četiri	1	1,0
Radno mjesto službenika ⁶	Služba osiguranja	94	97,9
	Služba tretmana	1	1,0
	Zdravstvena služba	1	1,0
Spol zatvorenika	Muški	93	93,9
	ženski	6	6,1

⁵ u određenom broju slučajeva je jednom prilikom napadnuto više službenika pa je ukupan zbroj veći od 99.

⁶ u određenom broju izvješća nije navedeno radno mjesto službenika pa je ukupan zbroj manji od 99

Nastavak tablice 2.

Dob zatvorenika	16-17	5	5,6
	19-20	2	2,2
	21-29	33	36,7
	30-39	32	35,6
	40-49	15	16,7
	50>	3	3,3
Status zatvorenika	prিতvorenik	35	35,4
	zatvorenik	53	53,5
	kažnjenik	3	3,0
	odgajnik	7	7,1
	ostalo	1	1,0
Koliko je zatvorenika uključeno	Jedan	89	91,8
	više	8	8,2
Radi kojeg kaznenog djela je osoba lišena slobode	razbojništvo	6	10,7
	Teška krađa	11	19,6
	Nasilje u obitelji	2	3,6
	Nepoštivanje znakova koje daju ovlaštene osobe (Z. o sig. prometa na cestama	1	1,8
	Ubojstvo i teško ubojstvo	5	8,9
	Zlouporaba opojnih droga	9	16,1
	silovanje	1	1,8
	krađa	8	14,3
	Neizvršavanje mjera za zaštitu djeteta	1	1,8
	Teška tjelesna ozljeda	2	3,6
	prijetnja	1	1,8
	Nasilničko ponašanje	2	3,6
	prijevara	2	3,6
	Krivotvorenje novca	1	1,8
	otmica	1	1,8
	Napad na službenu osobu	1	1,8
	Z. o prekršajima protiv javnog reda i mira	2	3,6

U tablici 3 su prikazana obilježja okolnosti napada. Najveći broj napada je realiziran u zatvorima (56,6%), tijekom studenog (18,2%) i prosinca (15,2%),

ponedjeljkom i utorkom (18,2%), u periodu od 12.00 do 15.00 (23,2%). U smislu okolnosti u kojima je napad realiziran se ističu (samostalno ili u kombinaciji): upozorenje ili odbijanje zapovijedi, kršenje kućnog reda (31,5%), različite situacije vezane uz sobu (izvođenje, otvaranje vrata, izlaženje, ulaženje) (17,7%) i neke trenutne frustracije (okolnosti koje nije bilo moguće svrstati pod ostale kategorije) (15,5%). Od načina realiziranja napada (samostalno ili u kombinaciji) su najzastupljeniji fizički nasrtaj (17,6%), prijeteće ponašanje (17,6%), aktivni otpor (16,5%) i odguravanje (12,3%).

Tablica 3:

Okolnosti napada

varijabla	kategorija	f	%
Vrsta ustanove	kaznionica	23	23,2
	zatvor	56	56,6
	Zatvorska bolnica	7	7,1
	Odgojni zavod	13	13,1
Mjesec napada	Siječanj	10	10,1
	Veljača	8	8,1
	Ožujak	4	4,0
	Travanj	7	7,1
	Svibanj	6	6,1
	Lipanj	6	6,1
	Srpanj	6	6,1
	Kolovoz	6	6,1
	Rujan	6	6,1
	Listopad	7	7,1
	Studeni	18	18,2
	prosinac	15	15,2
Dan napada	Ponedjeljak	18	18,2
	Utorak	18	18,2
	Srijeda	17	17,2
	Četvrtak	17	17,2
	Petak	9	9,1
	Subota	7	7,1
	nedjelja	13	13,1
Vrijeme napada	6-9	19	19,2
	9-12	17	17,2
	12-15	23	23,2

Nastavak tablice 3.

	15-18	12	12,1
	18-21	19	19,2
	21-0	7	7,1
	0-3	1	1,0
	3-6	1	1,0
Okolnosti napada (samostalno i u kombinaciji)	Sprječavanje fizičkog sukoba zatvorenika	11	6,1
	Prijem zatvorenika	5	2,8
	Upozorenje ili odbijanje zapovijedi, kršenje kućnog reda	57	31,5
	Podjela terapije, drugi medicinske situacije	7	3,9
	Šetnja	4	2,2
	Telefonski razgovor	3	1,6
	Posjeta	6	3,3
	Obroci	6	3,3
	Stegovna mjera (postupak)	4	2,2
	Pretraga (sobe, stvari, osobe)	7	3,9
	Soba (izvođenje, otvaranje vrata, izlaženje, ulaznje)	32	17,7
	Samoozzlijeđivanje	2	1,1
	Trenutna frustracija	28	15,5
	nejasno	9	5,0
Način napada (samostalno i u kombinaciji)	Aktivni otpor	28	16,5
	Odguravanje	21	12,3
	Udarac /udaranje po licu	13	7,6
	Udaranje po tijelu	4	2,3
	Udaranje nogom	5	2,9
	Hvatanje za odjeću	13	7,6
	Hvatanje za tijelo	8	4,7
	Fizički nasrtaj	30	17,6
	Ugriz	1	0,6
	Prijetnja/pokušaj korištenja oruđa (žilet, staklo)	17	10,0
	Prijeteće ponašanje	30	17,6

U analiziranom uzorku (tablica 4) je realizirana primjena sredstva prisile u gotovo svim slučajevima, a najčešće se radilo o zahvatima za privođenje i tehnikama obrane koji se mogu smatrati “najblažim” od mogućih sredstava. U manje od 1/5 situacija je uz zahvate za privođenje i tehnike obrane primijenjena i palica. U većini slučajeva je obavljen liječnički pregled zatvorenika, sukladno članku 142. st. 8. Zakona o izvršavanju kazne zatvora, dok je liječnički pregled službenika obavljen u manje od 1/3 slučajeva. Posebne mjere održavanja reda i sigurnosti (navedeno u prethodnom poglavlju) je moguće provesti prema zatvoreniku koji ugrožava red i sigurnost ili prijeti ugrožavanju reda i sigurnosti (čl. 135. Zakona o izvršavanju kazne zatvora). U analiziranom uzorku su posebne mjere održavanja reda i sigurnosti primijenjene u nešto više od polovice slučajeva (56,4%) i to više mjera zajedno, dok je od pojedinačnih mjera najzastupljenije bilo vezanje ruku, a po potrebi i nogu liscama ili remenjem. Ponašanja poput vrijeđanja, prijetnji, nasilničkog ponašanja, tjelesnog napada, odbijanja izvršavanja zakonite naredbe službene osobe predstavljaju lakše ili teže stegovne prijestupe (čl. 145. Zakona o izvršavanju kazne zatvora) radi kojih može biti pokrenut stegovni postupak. U analiziranom uzorku je u 19,8% slučajeva prema zatvoreniku podnesen prijedlog za provođenje stegovnog postupka, a u 2,1% slučajeva (2 slučaja) je bila podnesena kaznena prijava. U jednom slučaju je utvrđeno da je službenik prekoračio ovlasti (1,0%)

Tablica 4:

Posljedice napada

varijabla	kategorija	f	%
Primijenjena sredstva prisile	Zahvati za privođenje i tehnike obrane	66	66,7
	Palica	10	10,1
	Oba prethodna	23	23,2
Sredstva prisile primijenjena u skladu sa zakonskim propisima	Da	96	99,0
	ne	1	1,0
Primijenjene posebne mjere održavanja reda i sigurnosti	Ne	41	43,6
	Pojačani nadzor	3	3,2
	Odvajanje od ostalih zatvorenika	1	1,1
	Smještaj u posebno osiguranu prostoriju bez opasnih stvari	1	1,1
	Smještaj na odjel pojačanog nadzora	3	3,2
	Vezanje ruku, a po potrebi i nogu liscama ili remenjem	20	21,3
	Osamljenje	1	1,1
	Više mjera	24	25,5

Nastavak tablice 4.

Obavljen liječnički pregled zatvorenika	ne	4	4,0
	da	95	96,0
Obavljen liječnički pregled službenika	ne	67	70,5
	da	28	29,5
Posljedice po zatvorenika	Nema	75	78,1
	Prijedlog za provođenje stegovnog postupka	19	19,8
	Kaznena prijava	2	2,1
Posljedice po službenika	Nema	98	99,0
	Da (prekoračenje ovlasti)	1	1,0

ZAKLJUČAK

Nasilje u zatvorima predstavlja izuzetno interesantnu temu stranim istraživačima, dok je u Hrvatskoj to još uvijek neprepoznata tema. Istraživanja nasilja u penalnim ustanovama mogu pružiti značajne informacije kriminologiji, penologiji, a mogu se iskoristiti u praktične svrhe – u planiranje određenih strategija i bolju organizaciju penalnog sustava određene zemlje. Brojna istraživanja ove teme su dovele do razvoja cijelog niza instrumenata za procjenu rizičnosti za nasilno ponašanje zatvorenika koje, osim u zatvorskome okruženju, ima veliko značenje i u tretmanskome smislu, posebice ako imamo na umu da se zatvorenik po izdržavanju kazne zatvora vraća u društvo. Brojna istraživanja upućuju na to da nasilna viktimizacija rezultira u nasilnom ponašanju pa se u toj činjenici vidi važnost adekvatnog prepoznavanja i tretiranja nasilnog ponašanja u zatvorskome okruženju. Nasilje u hrvatskom zatvorskome sustavu je analizirano kroz izvješća o napadima na službenu osobu u zadnjih 10 godina. Radi se o službenim (i nepotpunim) podacima (obzirom da dostupan broj izvješća čini svega 33,9% ukupnog broja realiziranih slučajeva. Kvaliteta dostupnih podataka je dozvolila analizu samo na deskriptivnoj razini, a sve prethodno navedeno nameće značajan oprez kod donošenja bilo kakvih zaključaka. U tom kontekstu bi se moglo predložiti poboljšanje sadržaja pismenih izvješća o napadima na službene osobe kako bi se bar taj oblik nasilja mogao kvalitetnije analizirati prema službenim podacima. Također, bilo bi značajno (bez obzira na službeno relativno nisku incidenciju nasilja u hrvatskom zatvorskome sustavu) provesti jedno sveobuhvatno istraživanje ovog pitanja i to uz korištenje službenih podataka i istraživanja osoblja i zatvorenika. Na taj način bi se možda dobila drugačija slika od one koja se nudi kroz parcijalna službena izvješća. Rezultati takvog istraživanja

bi mogli poslužiti u usvajanju ili razvijanju instrumenata za procjenu rizika za nasilno ponašanje te razvoju posebnih programa koji bi bili značajan doprinos hrvatskoj rehabilitacijskoj orijentaciji.

LITERATURA

1. Balent, S. (2008). *Nasilje u hrvatskim zatvorima i kaznionicama*. Diplomski rad, Zagreb: Edukacijsko rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
2. Bosworth, M., Campbell, D., Demby, B., Ferranti, S.M., Santos, M. (2005). Doing prison research: views from inside. *Qualitative Inquiry*, 11 (2), 249-264.
3. Briggs, C.S., Sundt, J.L., Castellano, T.C. (2003). The effect of supermaximum security prisons on aggregate levels of institutional violence. *Criminology*, 41 (4), 1341-1376.
4. Camp, S.D., Gaes, G.G., Klein-Saffran, J., Daggett, D.M., Saylor, W.G. (2002). Using inmate survey data in assessing prison performance: a case study comparing private and public prisons. *Criminal justice review*, 27, 26-51.
5. Cooke, D.J., Wozniak, E., Johnstone, L. (2008). Casting light on prison violence in Scotland: evaluating the impact of situational risk factors. *Criminal justice and behavior*, 35 (8), 1065-1078.
6. Cunningham, M.D., Sorensen, J.R. (2007). Nothing to lose? A comparative examination of prison misconduct rates among life-without-parole and other long-term high-security inmates. *Criminal justice and behavior*, 33 (6), 683-705.
7. Cunningham, M.D., Sorensen, J.R., (2007): Predictive Factors for Violent Misconduct in Close Custody. *The Prison Journal*, 87 (2), 241 – 253.
8. Cunningham, M.D., Sorensen, J.R., Reidy, T.J. (2005). An actuarial model for assessment of prison violence risk among maximum security inmates. *Assessment*, 12, 40-49.
9. Daggett, D., Camp, S.D. (2009). Do official misconduct data tell the same story as the individuals who live in prison? *Criminal justice review*, 34 (3), 428-449.
10. Davies, W. I Burges, P.W. (1988). Prison officers experience as a predictor of risk of attack: An analysis within British prison system. *Medicine, Science and the Law* 28, 135 – 138.
11. Ditchfield, J. (1997) *Assaults on staff in male closed establishments: a statistical study*, unpublished report: Prison service.
12. Državni zavod za statistiku (1999). *Maloljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 1998*. Statistička izvješća 1093, Zagreb
13. Državni zavod za statistiku (2000). *Maloljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 1999*. Statistička izvješća 1118, Zagreb
14. Državni zavod za statistiku (2001). *Maloljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2000*. Statistička izvješća 1150, Zagreb
15. Državni zavod za statistiku (2002). *Maloljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2001*. Statistička izvješća 1179, Zagreb
16. Državni zavod za statistiku (2003). *Maloljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2002*. Statistička izvješća 1213, Zagreb
17. Državni zavod za statistiku (2004). *Maloljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 1998*. Statistička izvješća 1246, Zagreb
18. Državni zavod za statistiku (2005). *Maloljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2004*. Statistička izvješća 1279, Zagreb
19. Državni zavod za statistiku (2006). *Maloljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2005*. Statistička izvješća 1310, Zagreb

20. Državni zavod za statistiku (2007). Maloljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2006. Statistička izvješća 1340, Zagreb
21. Državni zavod za statistiku (2008). Maloljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2007. Statistička izvješća 1367, Zagreb
22. Državni zavod za statistiku (2009). Maloljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2008. Statistička izvješća 1395, Zagreb
23. Državni zavod za statistiku (2010). Maloljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2009. Statistička izvješća 1422, Zagreb
24. Državni zavod za statistiku (1999). Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 1998. Statistička izvješća 1092, Zagreb
25. Državni zavod za statistiku (2000). Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 1999. Statistička izvješća 1117, Zagreb
26. Državni zavod za statistiku (2001). Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2000. Statistička izvješća 1149, Zagreb
27. Državni zavod za statistiku (2002). Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2001. Statistička izvješća 1178, Zagreb
28. Državni zavod za statistiku (2003). Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2002. Statistička izvješća 1212, Zagreb
29. Državni zavod za statistiku (2004). Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2003. Statistička izvješća 1245, Zagreb
30. Državni zavod za statistiku (2005). Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2004. Statistička izvješća 1278, Zagreb
31. Državni zavod za statistiku (2006). Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2005. Statistička izvješća 1309, Zagreb
32. Državni zavod za statistiku (2007). Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2006. Statistička izvješća 1339, Zagreb
33. Državni zavod za statistiku (2008). Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2007. Statistička izvješća 1366, Zagreb
34. Državni zavod za statistiku (2009). Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2008. Statistička izvješća 1394, Zagreb
35. Državni zavod za statistiku (2010). Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2009. Statistička izvješća 1421, Zagreb
36. Flanagan, T.J. (1980). Time served and institutional misconduct: patterns of involvement in disciplinary infractions among long-term and short-term inmates. *Journal of criminal justice*, 8, 357-367.
37. Gaes, G., McGuire, W. (1995): Prison violence: The contribution of crowding versus other determinations of prison assault rates. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 22, 41 – 65.
38. Gover, R., Perez, M., Jennings, G., (2008). Gender Differences in Factors Contributing to Institutional Misconduct. *The Prison Journal*, 88 (3), 378 – 403.
39. Jenness, V., Maxson, C.L., Sumner, J.M., Matsuda, K.N. (2010). Accomplishing the difficult but not impossible: collecting self-report data on inmate-on-inmate sexual assault in prison. *Criminal justice policy review*, 21 (1), 3-30.
40. Jones, T.R., Pratt, T.C. (2008). The prevalence of sexual violence in prison: the state of knowledge base and implications for evidence-based correctional policy making. *International journal of offender therapy and comparative criminology*, 52 (3), 280-295.
41. Kovčo, I. (1997). Razlike u nekim socio-ekonomskim, fenomenološkim i penološkim obilježjima počinitelja kaznenog djela ubojstva različitog spola. Disertacija. Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.

42. Kovčo Vukadin, I., Mihoci, M., Balent, S. (2008). Inmates Attitudes towards Prison Violence and Violent Behavior. The 7th Biennial International Criminal Justice Conference Policing in Central and Eastern Europe: Social Control in Contemporary Society – practice and research. Ljubljana (neobjavljena prezentacija).
43. Kovčo Vukadin, I., Rajić, S., Balenović, M. (2009). Uspostava probacijskog sustava – novi izazovi za Hrvatsku? Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 16 (2), 711-753.
44. Kratcoski, P.C. (1988). The implications of research explaining prison violence and disruption. Federal probation, 52 (1), 27-32.
45. Kurki, L., Morris, N. (2001). The purposes, practices, and problems of supermax prisons. In M. Tonry (ed.), Crime and justice review, Vol 28. Chicago, Ill: University of Chicago Press.
46. Lahm, K.F. (2009): Inmate Assaults on Prison Staff: A Multilevel Examination of an Overlooked Form of Prison Violence. The Prison Journal 89 (2), 131 – 150.
47. Lawrence, C., Andrews, K. (2004). The influence of perceived prison crowding on male inmates' perception of aggressive events. Aggressive behavior, 30, 273-283.
48. Liebling, A., Price, D. (2001). The Prison Officer. Prison Service Journal. UK.
49. Light, S.C. (1991). Assaults on prison officers: International themes. In M. Braswell, R. Montgomery, Jr., i L. Lombardo (Eds.) Prison violence in America (pp. 207 – 224). Cincinnati, OH: Anderson.
50. McClellan, D.S. (1994). Disparity in the discipline of male and female inmates in Texas prison. Woman and Criminal Justice, 5, 71 – 97.
51. McManimon, P.F. (2004). Correlates of jail violence. American jails, May/June, 41-47.
52. Megargee, E.I. (1976). Population density and disruptive behavior in a prison setting. Prison violence, ed. A. Cohen, G.F. Cole, R.G. Bailey. Lexington, Mass: D.C. Health and company
53. Mejovšek, M. (2002). Uvod u penološku psihologiju. Jastrebarsko: Naklada Slap.
54. Mihoci, M. (2006). Sigurnost kaznionica i zatvora. Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 13 (2), 879-905
55. Ministarstvo pravosuđa (2004). Izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2003.
56. Ministarstvo pravosuđa (2006). Izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2005.
57. Ministarstvo pravosuđa (2007). Izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2006.
58. Ministarstvo pravosuđa (2008). Izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2007.
59. Ministarstvo pravosuđa (2009). Izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2008.
60. Moster, A.N., Jeglic, E.L. (2009). Prison warden attitudes toward prison rape and sexual assault. The prison journal, 89 (1), 65-78.
61. Penal reform international (2010). Women in prison. <http://www.penalreform.org/themes/women-prison>. pristupljeno 16.10.2010.
62. Steiner, B. (2010). Assessing static and dynamic influences on inmate violence levels. Crime & delinquency, 55 (1), 134-161.
63. Steiner, B., Wooldredge, J. (2009). Rethinking the link between institutional crowding and inmate misconduct. The prison journal, 89 (2), 205-233.
64. Stephan, J.J., Karberg, J. (2003). Causes of state and federal correctional facilities, 2000. Washington, DC: Department of Justice, Office of Justice Programs.
65. Struckman-Johnson, C., Struckman-Johnson, D. (2006). A comparison of sexual experien-

- ces reported by men and women in prison. *Journal of interpersonal violence*, 21 (12), 1591-1615.
66. Sung, H.E. (2010). Prevalence and risk factors of violence-related and accident-related injuries among state prisoners. *Journal of Correctional Health Care*, 16 (3), 178-187.
67. Šeparović, Z. (2003). Kazneno izvršno pravo i uvod u penologiju, Pravni fakultet u Zagrebu, Poslijediplomski studij iz kazneno pravnih znanosti, 120 – 129.
68. Tewksbury, R., Collins, S.C., (2006). Aggression Levels Among Correctional Officers. *The Prison Journal*, 86 (3), 327 – 343.
69. Vlada RH (2010). Izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2009. godinu. Zagreb
70. Wolff, N., Blitz, C., Shi, J., Siegel, J., Bachman, R. (2007). Physical violence inside prisons: rates of victimization. *Criminal justice and behavior*, 34 (5), 588-599
71. Wolff, N., Shi, J. (2009a). Contextualization of physical and sexual assault in male prisons: incidents and their aftermath. *Journal of correctional health care*, 15 (1), 58-77.
72. Wolff, N. Shi, J., (2009b). Type, source and patterns of physical victimization, a comparison of male and female inmates. *The Prison Journal*, 89 (2), 172 – 191.
73. Wolff, N., Shi, J., Bachman, R. (2008). Measuring victimization inside prisons: questioning the questions. *Journal of interpersonal violence*, 23 (19), 1343-1362
74. Wortley, R. (2002). *Situational Prison Control, Crime Prevention in Correctional Institutions*. Cambridge University Press. UK.
75. Zeeman, E.C., Hall, C.S., Harrison, P.J., Marriage, G.H. i Shapland, P.H. (1977). A Model for Prison Disturbances. *British Journal of Criminology*, 17, 251 – 263.

Summary

VIOLENCE IN CORRECTIONAL INSTITUTIONS

Violence is an integral part of prison life. It is an important topic for the international professional and scientific public in terms of assessing the incidence and the different types of violent behaviour, the correlates of violent behaviour and possible preventive strategies. Importation and deprivation models of explaining prison violence are still predominant, although the integral approach is gaining greater attention. The authors analysed 99 assaults on prison staff in the Croatian prison system from 1999 until 2008. They found that mostly male prisoners assaulted male security officers, where the assault involved just one inmate who was mostly imprisoned for aggravated larceny. The assault predominantly occurred in jail when a warning was given, when there was a refusal to obey a given order, and when violating disciplinary rules. The assault mostly involved physical assault or threatening behaviour. Acts of restraint and defence techniques were the most frequently used means of coercion and they were applied within the legal norms. The authors conclude that violence in the Croatian prison system deserves better attention in the professional and scientific sense.

